

RSS ના તૃતીય સર સંઘ ચાલક (બાળા સાહેબ દેવરસ) મધુકર દત્તાત્રેય દેવરસ

(ઈ.સ.૧૯૭૨ થી ઈ.સ.૧૯૯૪)

સંશોધક

પ્રતિક એ. ગઢવી

રીસર્ચ સ્કોલર

ભક્તકવિ નરસિંહ મહેતા યુનીવર્સિટી, જુનાગઢ

ભારતીય સામાજિક સંસ્થા આર.એસ.એસના ત્રીજા વડા, બાળાસાહેબ દેવરસ તેલુગુ બ્રાહ્મણ હતા.તેમનો ઉછેર આંધ્ર પ્રદેશમાં થયેલ. તેઓ દત્તાત્રેય કૃષ્ણરાવ દેવરસ અને પાર્વતીબાઈના આઠમા સંતાન હતા; નવમો બાળક, તેનો નાનો ભાઈ ભાઉરાવ દેવરસ (મુરલીધર ઉર્ફે ભાખરાવ), પણ આરએસએસના પ્રચારક બન્યા. આરએસએસના વડા તરીકે બાળાસાહેબ દેવરસના કાર્યકાળ દરમિયાન, ભાઉરાવ દેવરસે ઉત્તર ભારતમાં સંગઠનમાં મુખ્ય ભૂમિકા ભજવી હતી.

બાળાસાહેબ દેવરસ ન્યૂ ઇંગ્લિશ હાઇસ્કૂલમાં વિદ્યાર્થી હતા. તેમણે 1938માં નાગપુરની મોરિસ કોલેજમાંથી સ્નાતક થયા અને નાગપુર યુનિવર્સિટીની કોલેજ ઓફ લોમાંથી એલએલબીની ડિગ્રી મેળવી. ડૉ. કે.બી. હેડગેવારજીથી પ્રેરિત થઈને, તેઓ આરએસએસની શરૂઆતથી જ તેની સાથે સંકળાયેલા હતા અને તેના લક્ષ્યો માટે પોતાનું જીવન સમર્પિત કરવાનું નક્કી કર્યું.

તેઓ બંગાળમાં મોકલવામાં આવેલા પ્રથમ પ્રચારક હતા, અને તેઓ મરાઠી દૈનિક તરુણ ભારત અને હિન્દી દૈનિક યુગધર્મના પ્રકાશનનું નિર્દેશન કરવા ચળવળના મુખ્યાલયમાં પાછા ફર્યા હતા. દેવરસ ભાઈઓ ઈચ્છતા હતા કે આરએસએસના વધુ કાર્યકર્તા બને અને ગોલવલકરની વધુ ઇન્સ્યુલર નીતિઓથી અસંતોષને કારણે તેઓ ૧૯૫૩ થી ૧૯૫૭ દરમિયાન સંગઠનમાંથી ખસી ગયા. પરંતુ તેઓ સંપર્કમાં રહ્યા અને ગોલવલકરના સૂચન પર ભાઈઓએ 1957માં R.S.S માટે ફરી કામ કરવાનું શરૂ કર્યું. બાળાસાહેબ દેવરસ 1965માં આરએસએસના મહાસચિવ બન્યા. તે જ વર્ષ દરમિયાન તેમણે જનસંઘની વાર્ષિક સભાને સંબોધિત કરી. આરએસએસના બીજા વડા એમ.એસ. ગોલવલકરના મૃત્યુ પછી, દેવરસ ૧૯૭૩માં આર.એસ.એસના સરસંઘચાલક બન્યા હતા.

બાળા સાહેબ દેવરસે આર.એસ.એસના અન્ય ભૂતકાળના આરએસએસના સરસંઘચાલક કરતાં સામાજિક સક્રિયતામાં વધુ ઊંડાણપૂર્વક સામેલ થવાનું પસંદ કર્યું. તે પછીના વર્ષે, બાળા સાહેબ દેવરસે આરએસએસ દ્વારા જયપ્રકાશ નારાયણની આગેવાની હેઠળની ઈન્દિરા ગાંધી વિરોધી ચળવળ "જેપી મૂવમેન્ટ"ને સમર્થન આપીને તેમના કાર્યકર્તા પ્રત્યે ઝુકાવ વ્યક્ત કર્યો. આરએસએસના પ્રવક્તા દ્વારા

વિવાદિત એવા અહેવાલો પણ છે કે બાળાસાહેબ દેવરસે યરવડા જેલમાં ઇન્દિરા ગાંધીની માફી માંગી હતી અને જો RSS પરનો પ્રતિબંધ હટાવવામાં આવે તો તેમના વીસ મુદ્દાના કાર્યક્રમને સમર્થન આપ્યું હતું.

આર.એસ.એસની રાષ્ટ્રીય એસેમ્બલીએ "સામાન્ય રીતે તમામ નાગરિકોને અને ખાસ કરીને આરએસએસ સ્વયંસેવકોને એકબીજાના સામાજિક કાર્યોમાં ભાગીદારી દ્વારા પરસ્પર સંપર્કની આ પ્રક્રિયાને વધુ ઝડપી બનાવવા" આગ્રહ કર્યો. આવી લાગણીઓને તે સમયે ભારતીય જાહેર સંસ્કૃતિમાં આશાવાદના પરિણામ તરીકે જોઈ શકાય છે. દેવરસ હેઠળ, આરએસએસએ ઝડપી સક્રિયતા તરફ વળ્યું અને તેના ભરતીઓની સંખ્યા અને શ્રેણીને નાટકીય રીતે વધારવાનો પ્રયાસ કર્યો. ઓરિએન્ટેશનમાં આ પરિવર્તન તેના સાહિત્યમાં પ્રતિબિંબિત થયું હતું: તેણે તેની વિચારધારાના સરળ સંસ્કરણોનું નિર્માણ કર્યું અને તેને પ્રસ્તુત કરવા માટે નવા સામાન્ય સ્વરૂપોનો ઉપયોગ કર્યો (કોમિક પુસ્તકો, પોસ્ટરો, પોસ્ટકાર્ડ્સ, અંતર્દેશીય પત્ર કાર્ડ્સ, વગેરે). "જનસમૂહ" શબ્દ તેના શબ્દભંડોળમાં કેન્દ્રિય સ્થાન ધરાવે છે.

બાળા સાહેબ દેવરસ ૧૯૯૪ સુધી સરસંઘચાલક તરીકે ચાલુ રહ્યા, જ્યારે તેમણે નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે રાજીનામું આપ્યું. તેમણે એક ચમકતો વારસો પાછળ છોડી દીધો અને રાજેન્દ્રસિંહને તેમના સ્થાને લેવાનો માર્ગ મોકળો કર્યો. તબિયત લથડતા આખરે ૧૭ જૂન ૧૯૯૬ના રોજ તેમનું અવસાન થયું. તેઓ મે ૧૯૯૬માં અટલ બિહારી વાજપેયીને ભારતના વડાપ્રધાન બનતા જોવા માટે પૂરતા લાંબા સમય સુધી જીવ્યા, જે હિન્દુત્વની ફિલસૂફીના પ્રથમ અનુયાયી અને PM બનવા માટે આરએસએસ સાથે જોડાયેલા હતા..

બાળા સાહેબ દેવરસે સાવરકરને એમ કહીને પડઘો પાડ્યો: "અમે એક સંસ્કૃતિ અને એક રાષ્ટ્ર હિંદુ રાષ્ટ્રમાં માનીએ છીએ. પરંતુ હિંદુની અમારી વ્યાખ્યા કોઈ ચોક્કસ પ્રકારની શ્રદ્ધા સુધી મર્યાદિત નથી. હિંદુની અમારી વ્યાખ્યામાં એક સંસ્કૃતિમાં માનનારાઓનો સમાવેશ થાય છે. અને આ દેશનો એક રાષ્ટ્ર સિદ્ધાંત. તે બધા હિંદુ-રાષ્ટ્રનો ભાગ બની શકે છે. તેથી હિંદુ દ્વારા અમારો અર્થ કોઈ ચોક્કસ પ્રકારની શ્રદ્ધા નથી. અમે હિંદુ શબ્દનો વ્યાપક અર્થમાં ઉપયોગ કરીએ છીએ.

વસંત વ્યાખ્યાનમાલા (વસંત વ્યાખ્યાનમાળા) ના મંચ પરથી આર.એસ.એસના ઇતિહાસમાં આપેલા સૌથી મહત્વપૂર્ણ ભાષણોમાંના એકમાં, દેવરસે મે ૧૯૭૪માં પુણેમાં અસ્પૃશ્યતાની પ્રથાને વખોડી કાઢી હતી અને આરએસએસના સ્વયંસેવકોને અપીલ કરી હતી કે તેઓ તેને અસ્પૃશ્યતામાંથી દૂર કરવા માટે કામ કરે. હિન્દુ સમાજ R.S.S.એ અનુસૂચિત જાતિના સભ્યોના ઉત્થાન માટે સમર્પિત સંસ્થા સેવા ભારતી હેઠળ ઘણા કાર્યક્રમો ગોઠવ્યા છે.

આરએસએસના સ્વયંસેવકોએ શાળાઓ શરૂ કરી છે જેમાં તેઓ ઝૂંપડપટ્ટીના રહેવાસીઓ અને ભૂતપૂર્વ અસ્પૃશ્યોને હિંદુ ધર્મના ગુણો શીખવવા તેઓ માટે વ્યાવસાયિક અભ્યાસક્રમો પ્રદાન કરે છે. દેવરસે

જાહેર કર્યું: "જો અસ્પૃશ્યતા ખોટી નથી, તો વિશ્વમાં કંઈપણ ખોટું નથી." તેમણે ૯ નવેમ્બર ૧૯૮૫ના રોજ કહ્યું હતું કે, R.S.Sનો મુખ્ય હેતુ હિંદુ એકતા છે અને સંગઠન માને છે કે ભારતના તમામ નાગરિકોને એકતા હોવી જોઈએ. દેવરસના મગજની ઉપજ, સ્વદેશી જાગરણ મંચ સ્વદેશીના બચાવમાં અવાજ ઉઠાવતો હતો. ૧૯૯૩માં સ્થપાયેલ, તે પી.વી.ની કોંગ્રેસ સરકાર દ્વારા આર્થિક ઉદારીકરણ સામે સંરક્ષણવાદી બળ તરીકે કલ્પના કરવામાં આવી હતી. દેવરસ અંગ્રેજી અને હિન્દી બંને ભાષામાં લખતા હતા. તેમણે લખેલા કેટલાક પુસ્તકો નીચે મુજબ છે.

- પંજાબ, સમસ્યા અને તેનું સમાધાન (૧૯૮૪)
- સામાજિક સમાનતા અને હિન્દુ એકીકરણ (૧૯૭૪)
- હિંદુ સંગઠન ઓરા સત્તાવાદી રાજનીતિ (૧૯૯૭)
- શ્રી બાળાસાહેબ દેવરસ પ્રશ્નોના જવાબ આપે છે (૧૯૮૪)
- રોઝ: ધ પાવર ઓફ ગુડ (૧૯૭૫)

સંદર્ભ ગ્રંથ:

- હિન્દુ પરંપરાનો સંદર્ભ, લેખક-દંતોપંત ઠેંગડી, અનુવાદ-ડૉ.ભરત ઠાકોર, સાહિત્ય સાધના ટ્રસ્ટ, અમદાવાદ
- સંઘ કાર્યકર્તા, સુરેશરાવ કેતકર, સાહિત્ય સાધના ટ્રસ્ટ, અમદાવાદ
- રાષ્ટ્રીય સ્વયંસેવક સંઘ કા સંવિધાન દિનાંક 1 અગસ્ત 1949 एवं 12 मार्च 2008